

L'ESTÈTICA DE FRANCESC PUJOLS

ENRIC JARDÍ

És difícil resumir el pensament en matèria estètica d'una personalitat tan complexa i desconcertant com la de Francesc Pujols, respecte del qual el menys que podríem dir és que l'«anècdota» ofegà la «categoria», per emprar la coneguda fórmula orsiana.

En certa manera, a la nostra cultura es produí un cas semblant al de Pujols en la figura de Pompeu Gener, un home de vàlua que als ulls dels seus contemporanis i als dels catalans de les generacions posteriors, s'amagà una màscara que ell mateix va confeccionar-se a consciència.

Però anant, concretament, a la consideració d'aquell conversador infatigable i divertit i també prosista abundant i amè, caracteritzat per un estil personalíssim en el qual incorporava, a posta, moltes locucions populars, anomenat per la gent del seu temps, amb una bona dosi d'ironia, el «Filòsof de la Torre de les Hores» de Martorell, començarem per manifestar que ningú no li podrà negar la seva gran curiositat intel·lectual o el gruix de les seves lectures.

D'altra part, tothom haurà d'admetre que Francesc Pujols tingué una noble ambició: bastir un sistema filosòfic propi, el que ell en digué «Hiparxiològic» tractat de l'existència o «Sumpèctica», ciència que estudia l'ésser concret, que exposà en el seu llibre *Concepte general de la ciència catalana* (publicat el 19 de forma materialment il·legible per la utilització d'un tipus de lletra molt petit, però ben reeditat el 1983 i del qual Josep Pla en féu una síntesi el 1931 en l'obra intitolada *El sistema de Francesc Pujols*.

El sol fet d'haver-se formulat aquell propòsit és digne de respecte, encara que els professors de filosofia arruïn el nas quan se'ls parla de Pujols, i que un assagista, molt admirat per mi com és Joan Fuster, hagi comès la lleugeresa, en un moment determinat, de qualificar el *Concepte General de la Ciència Catalana* de «Tebeo filosòfic».

Ningú més que ell, però, fou el responsable de la circumspècció amb què ha estat jutjada la seva obra capital perquè, com confessa el propi autor, *ningú, llegint-*

la, no pot assegurar, en raó del seu estil, si està escrita seriosament o en broma, confiança que recull Artur Bladé Desumvila en el seu important llibre Francesc Pujols per ell mateix, que també transcriu l'opinió d'aquell sobre el Concepte General, que és — diu — si vostè vol una bestiesa, particularment pel seu estil desconcertant, popular i culte, sorneguer, erudit i taujà, tot entremesclat i estructurat en frases interminables encara que afegeix, acte seguit, que no es pot negar que representava molts anys de treball i que del seu teixit, un lector mitjanament atent en pot extreure algun que altre fil estètic o ideològic aprofitable. Cal no oblidar que, pugui o no convèncer el sistema que construí Pujols, i deixant de banda el nodrit anecdotari que segregà la seva persona, va merèixer la sincera estima de figures tan importants i de significació tan diversa com Joan Maragall, Eugeni d'Ors, Pompeu Fabra, Joaquim Folguera, Josep Maria de Sagarra, Carles Riba o Salvador Dalí.

Però cenyint-me al tema d'aquesta dissertació, l'actitud de Francesc Pujols davant les arts, diré que, de bell antuvi, just en sortir de l'adolescència quedà captivat per la poesia i, com ell mateix recordà a Artur Bladé, obtingué la «Flor Natural» als Jocs Florals de Barcelona de 1903, premi que li procurà l'amistat amb Joan Maragall, membre del Jurat que havia defensat a peu i a cavall la composició del jove poeta, i que volgué prologar el volum *Llibre que conté les poesies de Francesc Pujols*, que aparegué l'any següent.

Això, però, només constituí un «foc d'encenalls» perquè com ell mateix anà repetint al llarg de la seva vida, *No vaig abandonar la Poesia, fou la Poesia que m'abandonà a mi.*

I llavors, tot i que mai no va perdre l'afecció a la música i particularment la de les òperes de Wagner, adquirida en els seus anys de joventut, anà mostrant un gust especial per les arts plàstiques. Sembla que Francesc Pujols quedà fortament impressionat pel quadre de grans proporcions «Retrat de la família Deu» que pintà Marià Pidelasserra i exposà a Can Parés a les acaballes de 1901. Volgué conèixer l'artista i intimaren de bon principi. El futur escriptor anà a visitar el pintor, que treballava aïllat a l'ermita de Sant Segimon al Montseny, i quan Pidelasserra, el 1905, decidí mostrar les obres que havia realitzat durant la seva campanya, a la rotonda del vell «Ateneu Barcelonès» al Pla de les Comèdies, quan la Corporació era presidida per Maragall, Francesc Pujols, vencent la seva timidesa i comptant amb la benevolent aquiescència de l'autor de «La vaca cega», volgué llegir de cara a un públic compost d'una dotzena escassa d'amics, un paper que començava: *A tothom li semblarà estrany que davant d'aquests quadres surti a enraonar. Però també ho fóra que no sortís ningú. És a dir, davant d'aquests quadres tot ho és d'estrany.* I continuava el text lloant l'esforç d'un pintor que havia reeixit a comunicar l'emoció experimentada cara a la Natura. *Veure un arbre al mig d'aquesta sala pels qui ens agrada veure arbres és la delícia més gran del món.*

Amb l'ardida presentació que féu de l'exposició Pidelasserra a l'Ateneu, Francesc Pujols s'introduïa en el món de les arts plàstiques. Gradualment, anà guanyant-se l'amistat de pintors, escultors i dibuixants, en particular, dels que contribuïen gràficament al setmanari «Papitu», aparegut el 1908 sota la direcció de Feliu Elias, una tertúlia de redactors i col·laboradors entre els quals es comptava el futur autor de l'«Hiparxiologia».

Pujols vist per Aragay.

Gairebé tots els homes de «Papitu», el mateix Elias, que signava les seves caricatures amb el pseudònim d'«Apa», Josep Aragay, Ricard Canals, Joan Colom, Manuel Humbert, Francesc Labarta, Xavier Nogués, Isidre Nonell i d'altres, s'agrupen, poc després, en l'entitat «Les Arts i els Artistes», formada per l'esforç tenaç d'Iu Pasqual. Francesc Pujols en fou Secretari. Molts components de l'entitat en qüestió, que va presentar-se al públic barceloní a la sala «Faïans Català» pel maig de 1910, també col·laboraren a revistes com «Picarol», «La Revista Nova» o «Vell i Nou», publicacions en les quals Pujols comentà obres de les principals figures de «Les Arts i els Artistes». Els pintors i escultors amics d'aquell fruïdor de les arts plàstiques, impulsaren l'edició, el 1921, amb el segell de «Publicacions de la Revista», d'un *Recull d'articles de crítica artística* que constitueix una peça indispensable en la història de la nostra artigrafia per a poder seguir, en bona part, el desenvolupament de la plàstica del noucentisme.

Pujols tingué una debilitat per la pintura de Ricard Canals, de la mateixa manera que havia mostrat el seu entusiasme per la de Marià Pidelasserra, encara que no es pot dir que les preferències que sentia pels referits pintors haguessin estat superades per les que mostrà envers Xavier Nogués, a qui recomanà a Lluís

Plandiura com a decorador d'una gran estança de la seva residència del carrer de la Ribera.

Pujols també volgué posar comentaris als peus dels dibuixos grotescs de «La Catalunya pintoresca».

També Francesc Pujols fou un admirador incondicional de Nonell, tot i que no podem considerar-lo pròpiament com un pintor noucentista. El *filòsof de la Torre de les Hores* considerà Isidre Nonell com *el primer que a Catalunya va dar el crit d'alarma contra l'art clàssic* i parlà de la seva pintura amb una delectança de gastrònom gairebé rabelaisiana com per exemple quan es referia al *greix ideal* amb què amarava les seves composicions semblants a *un gall que surt del forn com un or rostit* per l'artista *al forn de la inspiració com un menjar sense espina ni os pels qui volen clavar la dent a l'essència de la Bellesa*.

En contra de la tendència dominant entre els escriptors i plàstics de la seva generació, Francesc Pujols revelà una gran admiració envers l'arquitectura gaudiniana. El 1916 escrivia, *si a Gaudí, com a tots els artistes que han romput motlles acadèmics de l'academicisme antivital se l'ha titllat de boig i de desviador del camí que hi ha, quan té l'essència que ha de tenir, però no s'ha sapigut veure que encara que sembli mentida i ganes de portar la contrària, el fet és que Gaudí, avui per avui és l'únic home capaç de fer i refer el classicisme tal com es feia antigament, que era posant-hi l'essència de què parlem, i si hi ha una home que pugui tornar a fer el Partenó d'Atenes o qualsevol altre edifici clàssic tal com era, és Gaudí i ningú més que en Gaudí*.

Al cap d'onze anys d'haver redactat aquest text es publicava un opuscle intitulat *La visió artística i religiosa de Gaudí* del qual, segons referències que tinc, aparegué a Suïssa una traducció francesa per iniciativa de Salvador Dalí, perquè el pintor de Figueres tingué en gran estima, un afecte al qual l'escriptor va correspondre.

Pidelasserra, Canals, Nogués, Nonell, Gaudí, Dalí..., aquest aiguabarreig de noms d'uns artistes que Francesc Pujols apreciava moltíssim, pot desconcertar els qui pretenguin deduir d'una mera relació de preferències un credo estètic coherent, però jo m'atreviria a recomanar als possibles desconcertats que no fessin gaire cabal de la llista abans oferta.

És tan sols la relació d'uns homes, la nòmina d'uns artistes que Pujols tractà i estimà per ells mateixos. La valoració que fa de les respectives obres va inseparablement lligada a la amistat que els professà.

Per saber del cert quin és el pensament pujolsià en matèria estètica, jo crec que cal recórrer a un escrit fonamental del «Filòsof de Martorell» que duu el títol *L'evolució i els principis immutables*, opuscle aparegut el 1921, que recollia uns articles que havia anat inserint setmanalment l'any anterior al diari barceloní «Las Noticias» (la col·laboració de Francesc Pujols era en català, encara que el periòdic es publicava en castellà).

El conjunt unitari d'aquells articles està evidentment relacionat amb el sistema hiparxiològic que ell elaborava de la unitat entre matèria i esperit, que com remarca amb orgull ja fou definida pel filòsof català Xavier Llorens i Barba com l'«ànima».

Tornant, doncs, a l'ànima o unió entre matèria i esperit, diré que Francesc Pujols creu que ambdós elements es poden separar en un procés gradual però no sempre homogeni, que determina la formació de les quatre frases o etapes de l'escala ontològica o dels éssers vivents: la planta, el zoòfit, l'animal i l'home.

Cada un dels graons esmentats es caracteritza respecte del que el precedeix, pel major deseiximent de la matèria i el major predomini de l'esperit. L'home, en morir, es desprèn completament de la matèria per transformar-se en un ésser que és un esperit pur, o sigui l'àngel.

La construcció filosòfica de Francesc Pujols no pot considerar-se materialista, tota vegada que implica una creença en una existència ultraterrena. L'autor del *Concepte General* té, però, una visió evolucionista del món pel fet de concebre l'escalat de tots els éssers vivents.

El mateix evolucionisme l'aplica Pujols, en el seu assaig de 1921, a la història de les civilitzacions. Les distintes cultures viuen períodes de plenitud i períodes de decadència. L'evolució no sempre suposa millores, tal com succeeix en l'escala ontològica, perquè l'home –diu Pujols– pot perdre espiritualitat en determinades circumstàncies patològiques i esdevenir animal.

A *L'evolució i els principis immutables*, treball que va escriure –convé recordar-ho– l'any 1920 quan hi havia una gran convulsió social (era l'època de la màxima violència sindicalista, «quan mataven pels carrers» com deia el títol d'una novel·la d'Oller i Rabassa) no es nega l'existència d'una evolució en la vida dels pobles com s'indica expressament en l'anunciat de l'assaig en qüestió, però s'hi afirma l'existència d'uns principis immutables, també com es proclama en el títol de l'estudi que anà inserint a «Las Noticias». Són uns principis que les civilitzacions –siguin ascendents o descendents– no poden tocar: la Veritat, la Bellesa i el Bé, siguin l'ideal dialèctic, l'ideal estètic i l'ideal ètic, objecte, respectivament, de la Ciència, l'Art i el Dret.

Els pobles, en llurs evolucions tracten d'acollir els referits ideals, però la Història ens demostra que només alguns d'ells l'han assolit gairebé d'una manera completa, la qual cosa els justifica davant tota la Humanitat.

L'ideal ètic el pogué atènyer Roma, el poble creador del Dret per excel·lència.

L'ideal dialèctic, objecte de la Ciència, podia ésser assolit per Catalunya. Aquesta és la tesi que defensa Pujols en la seva obra més ambiciosa: *Concepte general de la Ciència catalana* i en la qual l'autor invoca, per justificar la seva predicció, l'«Ars Magna» de Ramon Llull i la «Teologia Natural» de Ramon de Sibiuda.

L'ideal estètic o plasmació de la Bellesa, que com recorda Francesc Pujols va ésser definida com l'«harmonia vivent» per Pau Milà i Fontanals (el nostre Milà que al Cel sigui repetidament invocat pel «Filòsof de la Torre de les Hores» amb el seu estil casolà) fou plasmat a Grècia d'una forma encara no superada. L'autor ho afirma amb aquella prosa barroca que el caracteritzà, dient que Grècia, com podem assegurar amb totes les lletres, és un passat que ha existit i ha deixat el rastre que veiem escrit amb lletres de sang, que encara corre en els poemes, les tragèdies i la lírica grega i esculpit en aquells marbres que valen un imperi i que encara són i seran mentre durin la carn viva i definitiva dels temples i les estàtues de la Grècia d'aquell temps, que tots

admirem i venerem com es mereix i per gran que sigui l'esdevenidor artístic que se'ns prediquin i se'ns prometin, si les coses van seguint el camí que diuen que han de seguir, podem assegurar que no arribaran més enllà de la fita que va deixar marcada el poble grec.

Podem cloure, doncs, aquestes reflexions nostres sobre l'estètica de Francesc Pujols, dient que malgrat el dens anecdotari que envolta la seva persona, malgrat les metàfores escabellades i els intencionats vulgarismes que perjudiquen la seva obra escrita, era un home d'una mentalitat molt més clàssica de la que normalment se li atribueix.